

Felipe Arias Vilas, Patrick Le Roux, Alain Tranoy, *Inscriptions romaines de la province de Lugo*, Paris, Diffusion de Boccard, 1979, 158 p. + XXXIII pl. (Publications du Centre Pierre Paris, 3).

Abundența inscripțiilor antice în Peninsula Iberică este impresionantă¹. Descoperiri recente tot mai numeroase și progresele în studierea și interpretarea acestor izvoare impun astăzi o republicare a întregului material. Acțiunea se desfășoară pe regiuni. Un exemplu de reușită științifică în acest sens este și volumul pe care îl discutăm acum.

Rezultat al unei fructuoase colaborări franco-spaniole, cartea de față cuprinde inscripțiile de epocă romană descoperite în provincia spaniolă Lugo de astăzi. Numărul lor se ridică la 101. Însă studierea lor prezintă o mare importanță, dată fiind remarcabila unitate geografică și istorico-administrativă a zonei în cauză (înglobată integral în epoca romană în *conventus Lucensis*)². Au fost cuprinse numai inscripțiile lapidare — excluzându-se tot ceea ce constituie *instrumentum domesticum*³ — dar acestea sînt studiate exhaustiv, conform celui mai înalt nivel contemporan al epigrafiei romane. Volumul beneficiază de condiții grafice excelente, cu care de altfel prestigiosul centru „Pierre Paris“ din Bordeaux ne-a obișnuit în ultima vreme. Prefața, călduroasă, este semnată de Robert Étienne, incontestabilă autoritate a domeniului.

Primele pagini sînt consacrate prezentării geografice a zonei investigate (p. 1—4). Urmează un scurt istoric al provinciei (p. 4—10). Însoțit de subtile considerații etnografice (p. 12—22). Se acordă atenție și criticii izvoarelor istorice disponibile (p. 10—12). Apoi autorii stabilesc proveniența inscripțiilor cuprinse în acest *corpus*, indică locurile de conservare a monumentelor și expun metoda de lucru (p. 22—26).

Materialul epigrafic este împărțit în două categorii: inscripțiile provenite din așezarea *Lucus Augusti* (astăzi Lugo), în număr de 54, și cele din restul provinciei, mediu rural — 47 de piese. Numerotarea se face în continuare. Pentru fiecare inscripție se indică: numărul curent, numărul ilustrației corespunzătoare, condițiile de descoperire și conservare, dimensiunile, descrierea, textul latin, traducerea în limba franceză, bibliografia inscripției și, în sfîrșit, un amplu comentariu epigrafic și istoric (de fapt, un studiu monografic al fiecărei piese). Ilustrațiile — fotografii de foarte bună calitate — sînt cuprinse la sfîrșitul volumului, în cele XXXIII planșe.

Autorii subliniază deosebiri calitative între epigrafele găsite în orașul *Lucus Augusti* (alături de inscripții votive și funerare, numai aici apar și dedicații imperiale), și cele din mediul rural. Printre acestea din urmă predomină cele votive și funerare, însă apar și miliarii (nr. 78—91), un *chrismon* din sec. V (nr. 92) și o *tessera hospitalis* (nr. 55). Chiar o privire fugară asupra materialelor înserate pune în evidență caracterul periferic al civilizației romane din această zonă depărtată, mai tîrziu cucerită și slab colonizată; prezența indigenă este remarcabilă și biruința definitivă a limbii latine se va produce abia odată cu creștinarea⁴. Semnul epigrafic \supset este interpretat, pe bună dreptate, ca notînd o unitate suprafamilială indigenă, convențional denumită *centuria* (p. 14—16). „Compoziția“, plasarea textului în cîmpul inscripției, dovedește în general neglijență și un nivel scăzut de cultură. Cum era de așteptat, prezența autohtonilor se face puternic simțită, în antroponimie, culte, chiar și particularități de limbă. Dar nu se poate pune în

¹ Cităm cîteva culegeri mai bine cunoscute: CIL II, Berlin, 1869 (E. Hübner); ILS, Berlin, I—III, 1892—1916 (H. Dessau); G. Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin, 1975; J. Vives, *Inscripciones latinas de la España romana*, Barcelona, 1971—1972.

² Pag. 8.

³ Pag. 24—26.

⁴ Vezi pag. 9—14.

evidență o „renaștere“ indigenă în sec. III (p. 121), căci onomastica preromană este prezentă tot timpul alături de cea romană. Deși mai încet, provincia cunoaște totuși o romanizare profundă, care se va dovedi ireversibilă. Însăși ridicarea de inscripții de către autohtoni și alți peregrini denotă un mod de viață roman. Toate inscripțiile sînt redactate în latină. Alături de numele autohtone (multe trăind procesul de romanizare) nu apar decît nume romane; doar cîteva *cognomina* grecești (nr. 9, 27, 32, 37, 49, 59, 73) mărturisesc, mai degrabă decît o „modă“ greacă a vremii, o mărunță prezență greco-orientală efectivă⁵. Lipsesc dedicațiile pentru divinități orientale, în schimb teonimele indigene abundă și chiar predomină numeric.

Majoritatea zdrobitoare a incripțiilor se grupează între domnia dinastiei Flaviene și mijlocul secolului III; este semnificativ că nu s-au găsit materiale sigur databile după 250 e.n. — cu excepția inscripției creștine de la nr. 92 (p. 112). Este o observație foarte importantă și pentru istoria Daciei romane; căci avem un exemplu clar de lipsă a inscripțiilor într-o provincie unde viața romană continuă cu certitudine pînă în zorii evului mediu. Se adeverește faptul că sărăcia epigrafică de după mijlocul secolului III nu este decît consecința crizei profunde a societății romane și nu poate semnifica nicăieri o încetare a locuirii.

Doar în cîteva cazuri apreciem că textele publicate pot sugera o interpretare mai nuanțată. Astfel, inscripția nr. 24 cuprinde formula de încheiere D D, citită ca *d(ecreto) d(ecurionum)*. Desigur, o localitate ca Lucus Augusti putea avea *decuriones*, dar pînă acum nici un izvor nu atestă o organizare de tip municipal în această așezare; așa că lectura mai probabilă ar putea fi *d(onom) d(edit)*. *Discipula* de la nr. 33 ar putea însemna și „adeptă de idei“, nu numai „elevă“ în sens instituțional. Placa de granit cu două cîmpuri epigrafice paralele de la nr. 48 credem că trădează o prezență sau măcar o influență mauretană⁶; faptul că defuncta poartă un nume autohton nu se opune acestei ipoteze, căci soțul ei (cu nume roman) putea fi un maur romanizat. În inscripția nr. 59 apare un dedicant cu gentiliciul marcat doar prin literele PV; mai curînd decît Publius, ar putea fi o abreviere incorectă pentru Publilius (*nomen* cunoscut în în regiune — cf. nr. 44, 45). Numele propriu *Parraquus* de pe epigrafa nr. 79 a fost interpretat ca un patronimic; s-ar putea să fie și un *domus* incorect plasat⁷. În sfîrșit, cîteva altare cu triplu *focus* par să indice anumite divinități locale cu atribuții multiple, supuse procesului de *interpretatio Romana* (p. 114—115); cum însă cîteva sînt ridicate *Laribus vialibus* (nr. 61—66), se ridică întrebarea dacă triplul *focus* nu semnifică reprezentarea unei trifurcații.

Autorii nu se mărginesc însă la simpla publicare a materialului. Urmează un întreg capitol consacrat tipologiei monumentelor studiate, pe categorii (p. 112—122). Se încearcă stabilirea unor serii tipologice și (cu ajutorul textelor) a unei cronologii a lor. Rămîne un deziderat pentru viitor diferențierea monumentelor „fruste“ de epocă clasică (sec. I—II e.n.) de cele tîrzii, confecționate într-o perioadă cu alte gusturi și criterii estetice (p. 120). Apare ca dovedită existența unui atelier lapidar la Lucus Augusti (p. 118).

Trebuie subliniată o observație metodologică importantă, anume că atît criteriile folosite cît și concluziile formulate nu trebuiesc aplicate mecanic altor zone geografice din Imperiul Roman (p. 121). Se impune ca cercetarea fiecărei provincii sau regiuni să țină seama de realitățile locale, fără generalizări pripite sau păreri preconcepute.

Încercarea de încadrare cronologică a inscripțiilor (p. 122—123) este meritorie, chiar dacă trebuie primită cu prudență. Repartizarea inscripțiilor databile pe secole (14 în secolul I, 30 în secolul II și doar 23 în cel de-al III-lea) mai poate fi discutată, dar este verosimilă.

Volumul dispune de un copios aparat auxiliar: bibliografie vastă și indici pe categorii. Indicii epigrafici (p. 137—141) au fost separați de cei generali (p. 145—157), iar între aceștia se încadrează tabelul de concordanțe pentru principalele publicații anterioare (culegeri și reviste de specialitate).

⁵ Pag. 120.

⁶ IDR III/1, 172.

⁷ Se face o apropiere între *Parraquus* și localitatea modernă Parga din apropiere, cunoscută în evul mediu sub numele *Parraga* sau *Parrega* (p. 98). Cu atît mai mult ne gîndim la un *domus*.

Lucrarea lui F. Arias Vilas, P. Le Roux și A. Tranoy constituie așadar un model de publicare modernă a inscripțiilor antice și un valoros instrument de lucru pentru toți cei interesați în istoria și epigrafia romană. Ea se impune atât prin interesul istoric al izvoarelor studiate cât și prin metoda exhaustivă aplicată. Chiar dacă utilizarea ei devine problematică la un volum mult mai mare de informație, acest tip de studiere a epigrafelor antice rămâne indispensabil pentru progresul cercetării.

RADU ARDEVAN